IS-SNAJJA' QODMA F'GĦAWDEX

(Id-Disgħa u Għoxrin Parti)

IL-MAGNA TAL-GĦAĠIN F'GĦAWDEX

B'xorti ħażina f'Għawdex kellna u għad għandna diversi individwi li ħsiebhom biss biex jiktbu fuq x'kien ġara mijiet ta' snin ilu, mbagħad jinsew għal kollox il-preżent. U ż-żmien għaddej u ġmielhom l-affarijiet qegħdin jintesew. Per eżempju, kemm hawn minnkom il-qarrejja li tiftakru li fis-seklu 20 f'Għawdex kellna l-magni li jagħmlu l-għaġin? Illum immorru nixtru pakkett għaġin mingħand tal-merċa jew mis-*supermarket* u bħal xejn naħsbu li minn dejjem kien hekk! Anzi, sa ftit ilu l-għaġin kien ikun ta' Malta, u issa qiegħed ikun ta' barra, saħansitra dak li naħsbu li hu ta' Malta jiġi wkoll mill-Italja.

Imma hawnhekk irridu ngħidu li l-makkinarju ta' dari ma kienx bħal dak ta' llum. Il-magni li kellna Għawdex ma kinux daqstant sofistikati bħal dawk ta' llum. Imma l-għaġin għandu mnejn kien ikun aħjar fit-togħma għax wara kollox it-tjieba tal-għaġin ma tiġix mill-magna imma mit-tip ta' dqiq li jintuża biex issir il-għaġina.

Magni tal-Għaġin

F'Għawdex kien hawn sitt magni tal-għaġin. Dawn kienu mqassmin hekk:

Kien hemm tlieta x-Xewkija: Waħda ta' Pinu (Filippu) Rapa tal-Għaġin, fi Triq Sant Bert; waħda ta' l-aħwa Ciantar, taċ-Ciantar, fi Triq it-Tiġrija (illum Triq l-Indipendenza) u l-oħra ta' Pawlu Rapa, li kien jiġi l-kuġin ta' Pinu Rapa fi Triq Santa Katerina. Ix-Xagħra kien hemm tnejn, waħda ta' Toni Refalo tat-Tinnimanna fi Pjazza Vitorja u l-oħra ta' Ġużepp Attard ta' Tunetta, fi Triq Sant' Anton. L-aħħar waħda kienet ir-Rabat, u kienet ta' Ġużepp Buttigieg ta' l-Isfar. Din kienet tinsab fi Triq it-Tiġrija, illum Triq Repubblika, faċċata tal-Ġonna ta' Villa Rundle, il-Mall. Il-kittieb preżenti jiftakarha sewwa taħdem.

Iżda skont il-*Corriere Mercantile Maltese* tas-snin 1939-40, tissemma l-magna tal-Għaġin ta' Vincenzo Vella & Son (magħruf bħala Ċensu tal-Magna għax kellhom ukoll il-magna tat-tħin), li kien jisimha *The Royal Paste Factory* li kienet tinsab Strada Migiarro, Victoria, jiġifieri t-Tiġrija n-naħa ta' isfel quddiem il-Mall. Jidher li din il-magna ġiet fi żmien ħażin għax kien żmien il-bidu tat-Tieni Gwerra Dinjija bl-iskarsezza kollha li ġabet magħha, l-aktar tad-dqiq. Ma jidhrilniex li reġgħet issemmiet wara.

Għodod

Il-magna tal-għaġin kellha bħala taqsimiet tagħha dawn il-għodod li se nsemmu: a) Il-Passatriċi, b) Il-Gramla, c) Il-Qanpiena. d) It-Tilari, e) Il-Qasab.

Id-dqiq biex isir l-għaġin kien jinxtara mingħand in-neguzjanti tad-dqiq f'Malta u kien jinġieb Għawdex apposta biex jinħadem għaġin.

Kif isir l-Għaġin

Id-dqiq kien jibda jintgħaġen fil-passatriċi, imma l-għaġna ma kinitx tkun tajba biżżejjed biex issir għaġin għax kienet tkun għadha xi ftit ratba żżejjed. Għalhekk, mill-passatriċi l-għaġna tgħaddi u tmur fil-gramla biex permezz ta' din il-parti tal-magna l-għaġna tibbies u hekk tkun tista' ssir għaġin.

Mill-gramla l-għaġna tmur fil-qanpiena. Il-qanpiena kien ikun fiha l-forom tal-għaġin li jkun se jinħadem.

Prodotti tal-għaġin

Issa kien hemm żewġ tipi ta' prodotti tal-għaġin: dawk imsejħin "tas-sikkina" għax jinqatgħu mill-forma, u l-oħrajn imsejħin "tal-qasba" billi jkunu twal u jitnixxfu fuq il-qasab.

Il-prodotti msejħin "tas-sikkina" kienu dawn: Stilel, ilsien il-għasfur, kosksu, makkarunelli, u żibeġ żgħar u żibeġ kbar għall-minestra. Hekk kif joħorġu mill-magna dawn kienu jitqiegħdu f'tilari apposta u mbagħad jitnixxfu barra fix-xemx.

Il-prodotti "ta' fuq il-qasba" kienu dawn: tarja għall-brodu, spagetti u mqarrun. Dawn kienu jkunu maħdumin twal u

għalhekk kienu jitqiegħdu mdendlin fuq qasab apposta biex jinxfu, imma dawn kienu jitnixxfu ġewwa.

Il-prodotti tal-għaġin li kienu jsiru Ghawdex kienu jinbiegħu Għawdex stess. It-tqassim kien isir bil-karrettuni. Ir-Rabat kien hawn Frenċ tal-Baskuttelli, li kien burdnar biż-żiemel, li kien iqassam l-għaġin li kien ikollu ordnat lil diversi ħwienet tal-merċa. Lil Frenċ niftakru sewwa għax lilna kien iġibilna d-dqiq tar-razzjon. Kien hemm oħrajn li kienu jmorru għall-għaġin huma stess, dejjem bil-karrettun.

Ftit Storja

Il-ħajja ta' dawn il-magni tal-għaġin ma kinitx waħda li damet sejra l-mijiet tas-snin. Bħala eżempju se ngħidu l-istorja tal-Magna tal-Għaġin ta' Buttigieg u Dingli li, kif għidna, kienet tinsab ir-Rabat.

Din il-magna kienet bdiet taħdem għall-ħabta ta' l-1930. Kien bnieha Ġużepp Buttigieg (ta' l-Isfar) flimkien ma' Ġużepp Vella (ta' Batu). Ġużepp Vella, ftit wara biegħ sehmu lil Grezzju Buttigieg, u dan min-naħa tiegħu biegħu lil Joseph Grech, magħruf bħala "Is-Sipa".

Iżda mbagħad Ġużepp Buttigieg (ta' l-Isfar) irkupra sehem Grezzju li kien inbiegħ lil tas-Sipa, u dan għamlu f'isem Ġużepp Dingli li b'hekk akkwista sehmu f'din il-magna.

Kif spiċċat

Il-magna tal-għaġin ta' Buttigieg u Dingli damet taħdem sas-sena 1956. Imbagħad il-proprjetarji daħlu b'ishma (*shares*) mal-fabbrika tat-*Tiger Brand* f'Malta li wara ngħaqdet mal-fabbrika tal-*United Maccaroni* f'Malta wkoll. Imma biż-żmien anki dawn il-magni kbar tal-għaġin ta' Malta kellhom jagħlqu minħabba l-importazzjoni qawwija ta' prodotti Taljani. Daqqa oħra 'l isfel ħaduha l-magni tal-għaġin kollha li kien għad fadal jaħdmu meta Malta daħlet fl-Unjoni Ewropea.

Il-Magni tal-Għaġin ix-Xagħra

Fis-snin tletin ix-Xagħra bdew jużaw il-magni għat-tħin minflok dawk antiki tar-riħ u tal-bhejjem (imtieħen tal-miexi). Dawn il-magni bdew jintużaw ukoll għall-produzzjoni tal-għaġin.

Sas-sena 1936 fix-Xagħra kien hemm żewġ postijiet fejn kien jinħadem il-għaġin. Dik ta' Ġużepp Attard ta' Tunetta, u dik ta' Toni Refalo, it-Tinimanna, li beda juża magna flok il-bhejjem. Sena wara, fl-1937, ċertu Patist Bajada (tal-Bużżu) beda jagħmel l-għaġin f'lokal fit-Triq 28 t'April, 1688, f'Nru 45. Iżda b'xorti ħażina ma damx ħafna żmien għaliex wara biss tliet snin żarma u emigra lejn l-Awstralja. Ftit tas-snin ilu, il-bini ġie mibdul f'*farm house*.

L-akbar magna tal-għaġin kienet proprjetà ta' Ġużepp Attard, imlaqqam ta' Tunetta f'numru 160 Triq 28 t'April 1688. Din kienet bdiet taħdem għall-bidu tas-seklu 20. Kien Ġużepp li ħoloq in-negozju u kellu wkoll magna tat-tħin. Dak iż-żmien kien għadu ġuvni. Imbagħad in-negozju għadda f'idejn ibnu Franġisk, li baqa' f'dan il-mestier sa nofs is-snin 60. Minkejja li ma baqax jaħdmu Franġisk baqa' jinnegozja fil-għaġin billi kien iġibu minn Malta u jqassmu f'numru ta' rħula f'Għawdex. Fil-preżent il-post fejn kienet il-magna tal-għaġin ta' Tunetta huwa magħluq u ma jintużax.

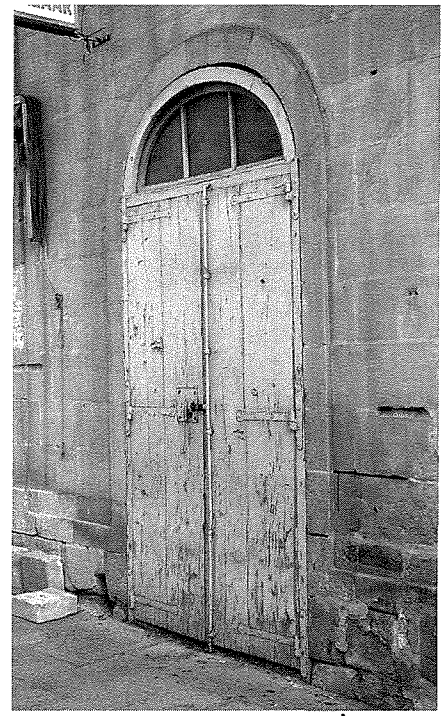

Il-bieb tal-magna tal-għaġin ta' Ġużeppi Buttigieg u Ġużepp Dingli, ir-Rabat

Kien hemm ukoll dik ta' Toni Refalo (missier il-Kan. Dun Ġiljan Refalo Rapa), bil-laqam tat-Tinnimanna fil-misraħ ewlieni tax-Xagħra, Pjazza Vittorja. Oriġinarjament kienet tissejjaħ ta' Mattiju u wara żmien kien daħal miegħu Toni Refalo. Din kienet tipproduci l-għaġin, iżda fis-snin tal-gwerra, il-vaska li fiha kienet tintagħġen l-għaġna, bdiet tintuża biex jintaħan il-qamħ, miġjub mill-bdiewa u jeħduh lura bħala għaġin. Oħrajn kienu jitħnu l-qamħ fl-irziezet tagħhom - fuq ġebel qawwi jew tas-samm. Il-vaska li kellu Toni Refalo kienet fdal ta' bażi ta' kanun tal-artillerija adatta għat-tħin tal-qamħ b'rota kbira tal-qawwi ddur fuqha. Toni Refalo kien jużaha biex jagħġen l-għaġina qabel ma jpoġġiha fl-instrixtur (isem ieħor għall-qanpiena) fejn bil-forom joħorġu kwalitajiet ta' għaġin differenti.

Il-bini l-antik fejn kienet tinsab din il-magna tal-għaġin twaqqa' u tela' bini ġdid, iżda fadal biss ħanut tax-xorb, bl- isem Silver Jubilee Bar li baqa' bl-istess għamla ta' bieb antik u saqaf bil-ħnejjiet.

Iż-żewġ magni kienu jħaddmu żewġ ħaddiema barranin kull waħda flimkien ma' membri oħra tal-familja u b'hekk il-prodotti tagħhom kienu jinbiegħu bi prezz moderat fil-ħwienet tax-Xagħra, tan-Nadur u taż-Żebbuġ.

X'ġara wara t-Tieni Gwerra (1939-45)

Fis-snin erbgħin matul il-gwerra, id-dqiq kien bir-razzjon u l-qamħ tal-bdiewa kien jingabar mill-Gvern, u għalhekk ix-xogħol tal-għaġin kien ristrett ħafna. Maż-żmien saret kooperattiva bejn il-ftit magni tal-għaġin li kellna f'Għawdex u dawk ta' Malta li kienu dejjem jimmodernizzaw fl-inġenji u fil-prodotti tagħhom.

Wara l-mewt ta' Toni Refalo fl-1968 il-magna u dak kollu li kellu x'jaqsam mal-produzzjoni tal-għaġin ġew f'idejn ħu l-Kan. Dun Ġiljan, Mikiel, li baqa' jagħmel l-għaġin għal żmien twil, iżda fis-snin tmenin, peress li n-negozju ma baqax irendi finanzjarjament, żarma, biegħ l-inġenji kollha, u xxierek mal-produtturi tal-għaġin Maltin sakemm miet f'2005. Fl-aħħar in-negozju għadda għand ibnu Silvio, li kien iġib il-għaġin minn Malta u jqassmu f'diversi rħula f'Għawdex.

(Tagħrif miġbur f'intervista li kellna fil-15 ta' Settembru, 2009, mas-Sur Wistin Dingli mix-Xewkija, li nannuh kien Ġużepp Dingli msemmi hawn fuq. Tagħrif ieħor ingħatali bil-miktub f'korrispondenza mill-Kan. Dun Ġiljan Refalo Rapa u minn Dr. Aaron Attard Hili, LL.D.).